

Finalment, és interessant de tenir en compte que en alguns casos Prat fa servir mots antics (de l'època medieval) que actualment han caigut en desús, alguns del quals els diccionaris de la seva època ja assenyalaven com a antiquats, per exemple: *assaborar*, *catiu*, *comunicar* 'compartir, tenir tractes amb', *conversació* 'manera de comportar-se', *cos* 'forat de l'agulla', *criar* 'crear', *escondir*, *de grat* 'gratuïtament', *humor* 'humitat, saó', *millar* 'miler', *preceir*, *prest*, *proceir*, *quiscun*, *real* 'reial', *siti*, *tras* (p. CXXVI).

Crec que és important recordar un volum complementari del CBCat disponible en Internet. Són les *Normes de transcripció i edició* (9a edició, Barcelona, setembre del 2011; www.abcat.org/cbcat/normes.php) redactades per Pere Casanellas i Bassols. És un document de 96 pàgines que conté una síntesi de tot el que cal saber i tenir en compte per editar textos antics en llengua catalana. És gairebé inexplicable —tenint en compte la prestigiosa i llarga tradició d'editors i d'edicions de textos catalans antics— que no existís una obra de referència per a la disciplina. Finalment i gràcies als treballs del CBCat aquesta obra es troba a disposició de tots els estudiants i estudiosos.

Des del mes de març del 2011 el lloc web del CBCat conté els índex de mots i les concordances completes de tots els volums publicats. Les concordances (i índexs de mots) dels volums de la Bíblia del segle XIV de moment estan fragmentades per volums, però està previst que en el futur puguin unir-se, de manera que es disposarà d'unes soles concordances (i índex de mots) per a cada un dels manuscrits. Aquests materials està previst que s'incorporin dins el *Diccionari de textos catalans antics* (<http://www.ub.edu/diccionari-dtca/>).

El CBCat ha avançat de manera lenta al llarg de quinze anys, però el conjunt dels resultats obtinguts és superb: els tres volums publicats en paper i els materials disponibles en Internet constitueixen un compendi de rigorosa investigació històrica, filològica i lingüística, que mereix un altíssim reconeixement intel·lectual per la gran aportació que ha fet a la cultura catalana.

Màrius Torres, pensador i traductor de poesia

JORDI SALA LLEAL

Universitat de Girona, Departament de Filologia i Comunicació, Girona.

jordi.sala@udg.edu

1. TORRES (2011): Màrius Torres, *Les coses tal com són*, ed. Jordi Julià i Pere Ballart, Barcelona: Acontravent; «Abans d'ara», núm. 16.
2. BALLART i JULIÀ (2010): ed. Pere Ballart i Jordi Julià, *Versions de poesia europea per Màrius Torres*, Lleida: Pagès; «Biblioteca de la Suda», «Transvària», núm. 16.

Probablement aquests dos llibres són els darrers resultats materials del centenari del poeta Màrius Torres, que va néixer a Lleida el 30 d'agost de 1910, i a fe que és de celebrar que la cloenda virtual del centenari la facin llibres com aquests: a banda de la importància que poden tenir i han de tenir els estudis sobre la seva obra, tant a *Les coses tal com són* com a *Versions de poesia europea per Màrius Torres*, qui hi té la paraula és el poeta mateix, cosa molt gratificant. En el primer cas, es tracta de paraules escrites majoritàriament en prosa, i majoritàriament extretes de la correspondència; en el segon cas, la veu de Màrius Torres es fa sentir a través de les veus interposades d'altres poetes que hi són traduïts. Tots dos llibres són el fruit del treball dels investigadors Pere Ballart i Jordi Julià, que han col·laborat en els dos casos per fer un doble servei merescut a un poeta que, com és evident, tenen en gran estima i valoració.

Tot i que fàcilment pot passar desapercbut, *Les coses tal com són* duu un subtítol descriptiu que aclareix en bona mesura la voluntat i l'abast del llibre: *Apunts per a un retrat intel·lectual*. De fet, el subtítol podria ser directament *Un retrat intel·lectual*, perquè el volum dels textos que Julià i Ballart han aplegat és tan considerable que es pot dir que el lector ara ja disposa d'una mena d'autobiografia moral del poeta, una autobiografia que certament ell no va escriure, però que es pot anar construint esporgant aquí i allà els seus textos privats. *Les coses tal com són* és aquesta construcció. Però cal explicar amb propietat, sobretot, aquestes dues coses: la qüestió dels textos privats i el caràcter moral d'aquesta pseudoautobiografia.

Julià i Ballart han hagut de recórrer als escrits privats de Màrius Torres, i no podia ser d'altra manera. Com sabem tots, la privacitat és un concepte esmunyedit quan parlem d'escriptors ja traspassats, perquè sembla que el dret general al coneixement de la vida, el pensament i el món emocional de l'autor ha de prevaler sobre la conservació de la intimitat, sobre l'escondiment de determinades foteses (o no foteses) la revelació de les quals, a la fi, ja no pot fer cap mal al difunt. És així, i segurament està bé que sigui així: si no, no es podria editar ni un sol epistolari que no fos censurat. Els curadors de *Les coses tal com són*, des del moment que no es tracta d'un epistolari complet, sinó d'un recull extens de fragments de moltes cartes (amb algunes excepcions, com les cartes a Carles Riba, reproduïdes *in extenso*), es poden autoimposar un criteri inapel·lable: prescindir de totes aquelles ratlles estrictament privades, és a dir, d'interès només particular per a qui les va escriure i per al destinatari —amb el benentès, ai las, que la línia que separa allò estrictament privat d'allò d'interès públic és, en els artistes més que en ningú altre, una línia molt difuminada, perillósament tènue. Sabut això, la tria que han fet els editors, es miri per on es miri, és irreprotxable.

En el volum —que té deutes amb edicions, epistolaris i estudis anteriors, però que segurament té el deute més gran amb el Llegat Màrius Torres de la Universitat de Lleida (la Biblioteca Virtual Màrius Torres es pot consultar en línia, cosa molt recomanable de fer)—, hi juguen un paper molt destacat, com era esperable, les cartes adreçades a Mercè Figueras, la companya de l'ànima, la dona metaforitzada en Mahalta en els poemes. A més, com fan notar els editors, Figueras és

l'única destinatària de fragments amb un cert contingut espiritual. Només a ella Màrius Torres podia escriure, per exemple: «Cal tenir confiança, Mercè! Una confiança absoluta, cega!, davant la qual ni els contratemps, ni les molèsties han de pesar més que un bri de palla, una tarda de tramuntana» (carta de 12 de febrer de 1937, TORRES 2011: 196). Un altre gran interlocutor, per descomptat, és el germà petit recentment traspassat, Víctor: Víctor Torres el soldat, el polític, el germà profundament estimat. En les cartes sovint s'observa, enllà de la consanguinitat, una mena de germanor d'ànima entre Màrius i Víctor. A aquest, el poeta dedica un dietari («Dietari per a en Víctor»), que comença així: «Hi anotaré fidelment, amb absoluta sinceritat, els meus pensaments i els meus sentiments, mentre duri aquesta guerra. Així, quan en tornis, si Déu vol que en tornis, podràs tenir, si t'interessa, una idea de la “meva campanya”. [...] el meu gran orgull de tenir un germà tan digne d'ésser admirat com d'ésser estimat» (9 de setembre de 1936, TORRES 2011: 409-410). Ocupant un tercer lloc destacadíssim, les cartes a Joan Sales tenen un valor indiscutible, un valor que esdevé de primera magnitud pel que fa no tant al testimoni personal, com sí a la construcció de la personalitat literària de Màrius Torres. De fet, ell mateix concedeix a Sales un paper cabdal en la seva carrera d'escriptor: «[Sales] sempre ha considerat amb una extrema simpatia els meus versos, i si jo he fet el meu camí ben destriat, i sense deure res al nostre món literari d'avantguerra, tan baix de sostre, és a ell a qui ho dec. El seu gust prodigiós ha afinat el meu» (15 d'octubre de 1941, TORRES 2011: 494); encara que, abans de fer-s'hi amic, havia escrit això: «Sales vol que ens escrivim. M'agradaria, però em fa una mica de por. És un temperament “perillós”, que admiro, però amb el qual no voldria lligar-me gaire. Té alguna cosa d'excessiu, de “literari” que em molesta» (20 de desembre de 1936, TORRES 2011: 115). En fi, Julià i Ballart s'han capbussat en un mar de cartes per extreure'n les perles més belles, duent a terme una feina feixuga que passa per la tria dels fragments, la traducció (moltes cartes són en castellà o francès), la descodificació de referències i noms en clau (per exemple, els poemes de Joan Sales es converteixen en les *poésies esthoniennes*), l'agrupació en apartats i la redacció d'un pròleg a l'edició.

Pel que fa al pròleg, s'ha de deixar constància que constitueix un autèntic estudi de cap a seixanta pàgines on es van esgranant tots els aspectes substancials de les cartes de Màrius Torres, i del pensament que en deriva. D'aquesta manera, *Les coses tal com són*, de fet, són dos en un: l'edició d'aquest pensament i l'estudi que ja ha estat elaborat i es dona al públic lector. Pel que fa a l'agrupació dels fragments, Julià i Ballart distribueixen el llibre en set apartats (ells els anomenen «itineraris»). El primer és «Naturals i llocs», que té alguna cosa d'amalgama confegida d'elements locals i vinculats al paisatge (sens dubte, el títol triat pels editors per a aquesta part el va validar Josep Carner en l'edició de les seves poesies de 1957 quan es va servir del terme «Lloc»). El segon apartat és «Caràcter, ètica i moral», probablement allí on més en perill sembla que estigui el punt de partença del llibre, o, si més no, on més qüestionable esdevé la impossibilitat de no depassar mai la línia fronterera entre la vida privada, la ment íntima, i la reflexió que la transcen-

deix. «Amor i espiritualitat» és el tercer apartat; la mescla dels dos temes es fa un pèl estranya, encara que els editors ho justifiquen molt bé al pròleg. No hi fa res que aquesta secció inclogui alguns fragments que podrien figurar a l'apartat anterior, perquè aquest problema resulta inevitable quan es distribueixen fragments de cartes en apartats temàtics. La quarta secció és «Política, guerra i exili», que exhibeix molta coherència interna. En certa manera, més que no pas algú que reflexiona fondamet sobre aquestes qüestions, el que hi constatem és una mena de “cronista a distància” dels fets de la guerra civil i de la segona gran guerra. Un cronista, per descomptat, que no és neutral, ni li cal ser-ho: «A vegades penso què passaria si perdéssim. Aleshores tot, fins els teus perills [s'adreça a Víctor], es tornen pàl·lids. Guanyarem, guanyarem! No pot ésser que tot allò que hi ha de vivent, de prometedor, d'idealista en aquesta Espanya es vegi arrasat fins a la rel» (13 de setembre de 1936, TORRES 2011: 233). És una part, aquesta, amarada de dolor, d'un dolor en la pell col·lectiva d'un país que el cronista a distància sent com a propi: perquè també és el seu, o pitjor que el seu. «Voldria desitjar que no caiguessis malalt [també per a Víctor]. Però quina malaltia hi ha més cruel que aquesta de la guerra?» (11 de setembre de 1936, TORRES 2011: 233). Potser cal insistir en el fet que no trobarem, en aquesta secció, el Màrius Torres més reflexiu, ni el més brillant, ni el més profund; la guerra és el contrari de la pau, i sense pau no hi pot haver reflexió ni, amb prou feines, lucidesa. De Puig d'Olena estant, Màrius Torres se sent també víctima enmig d'una guerra que també és la seva. És per tot plegat que, per exemple, se li presenten molts dubtes sobre el sistema democràtic: «És difícil creure en les virtuts del sufragi universal quan, i aquest és el meu cas, un ja no es fa il·lusions. Quan s'arriba a la conclusió que —qualsevol que siguin els homes— la massa no és més que una bèstia més o menys ferotge segons el règim al qual se la sotmet, però sempre frívola. Quan s'ha comprès que el poble no és més intel·ligent que un ramat de búfals, i que no actua mai per la seva raó sinó pels seus apetits» (1 de maig de 1941, TORRES 2011: 265-266). No caldria dir que cal posar les coses, i les idees, en el seu context per poder comprendre-les bé.

Els tres últims apartats del llibre («Estètica i arts», «Literatura i pensament» i «Escriptura i poesia»), a simple vista, podrien generar una certa confusió, però el cert és que estan molt ben delimitats; curiosament, és probable que siguin les seccions més ben definides. «Estètica i arts» tracta de diverses arts, excloses les literàries: bàsicament s'hi parla de música, que tan fonamental era per a Màrius Torres, per a la persona i per al poeta. De fet, aquest apartat (complementat amb alguns apunts sobre pintura o cinema) es justifica d'entrada pel pes que tenen les arts en la constitució estètica de la seva poesia. La secció «Literatura i pensament» està formada, bàsicament, d'anotacions de les seves lectures, alguns consells literaris, etc.; s'hi inclou la llarga carta en què comenta els poemes de Joan Sales. En aquest apartat (com més avall veurem, en diàleg amb l'altre volum curat pels autors) van desfilant els poetes que constitueixen el cànon particular de Màrius Torres, i que certament és un minicànon de la poesia europea: Keats, Shelley, Rilke, Carner, Verlaine, Valéry, i per sobre de tots, Baudelaire. Intel·ligència i bon gust:

no sempre van junts, però sí que hi anaven en el cas de Màrius Torres. «Potser perquè cada dia la poesia puja en la meua escala de valors, cada dia trobo menys justificable la poesia falsa —la poesia que no és poesia. Un poema perfecte seria potser una de les coses més altes que podria acomplir un home; però per cada poema acceptable els Númens envien tants oceans de vulgaritat! I un poema mediocre em sembla més inútil que un discurs per ràdio» (carta a Carles Riba, 8 de desembre de 1938, TORRES 2011: 456). Finalment, «Escriptura i poesia» és l'apartat dedicat a la seva poesia. Per descomptat, aquest apartat és un dels més interessants, sinó el que més, del volum: i és que d'alguna manera ens deixa entreveure com es va gestant l'obra original d'un home que va declarar «m'estimo més ser un metge que fa versos que un poeta que fa receptes» (31 de desembre de 1936, TORRES 2011: 412), d'un home que malauradament va morir massa jove i malauradament se l'ha observat sovint des del prisma format pel tòpic que genera aquesta desgràcia, però que va ser també un home d'un talent poètic fora d'allò ordinari. Avui arriba a commoure constatar l'enorme importància que Màrius Torres va concedir a la bona valoració que Riba va fer dels seus poemes (es pot llegir en una carta a la seva família de l'1 d'octubre de 1941), i hem de convenir que aquest sentit del poeta ja s'ha acomplert: «M'agradaria tant arribar a ser un poeta que un altre segle pogués llegir amb plaer!» (carta a Joan Sales, 13 d'agost de 1939, TORRES 2011: 459). Que hi ha poetes més grans, més «importants», en les nostres lletres del segle passat? Sí. Però pocs, molt pocs. Josep Carner, és clar; Carles Riba. O sigui: poetes del cànon universal més selectiu, encara que no tot l'univers ho sàpiga. Potser n'hi ha algun altre; això, segurament ja deu dependre de valoracions no sempre objectivables. I prou. Després, en el següent esglaó, en l'esglaó que hi ha immediatament a sota, el destinat a poetes grandiosos, en vénen tres o quatre, o cinc o sis a tot estirar, i un d'ells és Màrius Torres.

Julia i Ballart comparteixen més o menys la idea acabada d'exposar, i d'aquí que hagin dedicat tanta energia a confeigir un llibre com aquest, un llibre que, i això encara cal justificar-ho, és una pseudoautobiografia moral. *Moral* en el sentit més ampli del terme: de tot allò que no fa referència a la vida física, ni a l'estricta biografia consistent en la narració dels fets vitals externs a la intimitat. *Moral* en el sentit d'allò, precisament, més íntim. Però atenció: allò més íntim no solament fa un esbós de retrat intel·lectual, sinó que també està vinculat a la reflexió sobre el món emocional. No estem pas parlant de cap esplai en les emocions, i encara menys de cap velleïtat lacrimògena. De fet, una característica ben constatable en la correspondència de Màrius Torres és el seu exquisit sentit de l'humor. No: estem parlant de reflexió sobre les emocions com un element imprescindible i fonamental de l'existència humana. A *Les coses tal com són*, Màrius Torres es revela com un fi pensador de les relacions tan estretes entre la vida emocional i l'afectiva, d'una banda, i la intel·lectual i la cultural, de l'altra; com a bon lector de Plató, sap que les dues esferes són vasos comunicants, i que una repercuteix en l'altra. Aquesta convicció es detecta aquí i allà arreu del llibre, perquè es troba a la base del pensament de Màrius Torres, que es manifesta, així, amb una gran ri-

quesa. Explícitament, el poeta escriu: «“*Cogito, ergo sum*”. No vull esmenar la plana a Descartes. Però si jo volgués bastir un sistema filosòfic per al meu ús particular, prendria un altre punt de partença. Aquest: sento, per tant existeixo. Ja sé que un sistema així fonamentat seria suspecte» (21 de febrer de 1937, TORRES 2011: 120). Ell no va bastir cap sistema estable, però *Les coses tal com són* s’aproxima a un sistema, i els curadors ho han volgut fer visible tot donant al volum l’estructura d’una mena de sentenciari amb els apartats designats amb números romans i els fragments encapçalats amb xifres aràbigues. Es fa difícil pensar que la citació a què predisposa aquesta edició acabi essent tan canònica com la bíblica, però el llibre en si és imprescindible i suficient per a tot aquell que es vulgui fer càrrec de l’abast del pensament de Màrius Torres.

L’altre llibre, també editat per Ballart i Julià (encara que ara en ordre invers en l’assumpció de l’autoria), és també de moltíssima utilitat, perquè encara que hi hagi edicions anteriors de traduccions poètiques de Màrius Torres, aquesta té la voluntat exhaustiva d’aplegar-les totes en un sol volum (tot i que els curadors reconeixen que en deuen haver quedat fora algunes composicions que no han pogut localitzar). Es tracta, en conjunt, d’una cinquantena de poemes escrits en sis llengües diferents per una vintena de poetes, ni més ni menys; la nòmina, com amunt hem avançat, dibuixa un cànon de poesia europea certament indiscutible. Els curadors han hagut de fer front al problema que genera l’existència de diverses versions en alguns versos d’alguns poemes (la cosa s’ha resolt amb un breu apèndix de variants), i han hagut de prendre la decisió sobre l’ordenació del volum, que observa el criteri de les llengües dels originals i, dintre de cada tradició lingüística, el criteri cronològic. Decisions indiscutibles, per bé que, si el que s’hagués volgut obtenir hagués estat comprendre l’evolució de la tasca traductora del poeta, s’hauria imposat una altra ordenació. No calia; Ballart i Julià ja ens fan saber que «en els nou anys que comprèn la seva pràctica de traducció podem dir que s’hi observa una millora progressiva, que és el mateix que també detectem en els seus poemes; de mica en mica la dicció és més rotunda i inequívoca, és més hàbil en el domini del vers i dels recursos mètrics, la sintaxi és més ordenada —evitant cada cop més la parataxi—, i el sentit dels versos és més clar (fet que li permet aprofundir i matisar més el significat)» (BALLART i JULIÀ 2010: 17). Això és així encara que per a Màrius Torres la tasca de la traducció poètica es fonamentava en una pràctica d’humilitat bàsica que el feia concebre les seves traduccions com a presents per regalar a diverses persones estimades. En certa manera, la traducció de poesies va ser per a Màrius Torres la conseqüència necessària i inevitable de la seva condició no pas de poeta, sinó de lector; i el lector Màrius Torres feia el seu regal de lectura traduïda als altres. Això, per descomptat, no és pas obstacle perquè la traducció poètica acabés essent, també per a ell, una forma d’exercici, de pràctica per a l’aprenentatge i el perfeccionament en la redacció de la poesia pròpia. Aquestes *Versions de poesia europea per Màrius Torres* van precedides d’un estudi destinat a canonitzar el Màrius Torres traductor de poesia. Pràcticament no hi ha cap aspecte que Ballart i Julià deixin per verd: què va tra-

duir Màrius Torres, com ho va traduir, per què ho va traduir, quin fou el context en què es va dur a terme aquesta tasca, quina en va ser l'evolució. A semblança de l'anterior, aquest llibre, doncs, n'és dos en un: l'edició de la traducció poètica de Màrius Torres i l'estudi d'aquesta faceta de l'escriptor.

D'objectes a subjectes: visions de la cultura catalana a partir de la Transició

ISABEL MARCILLAS PIQUER

Universitat d'Alacant, Departament de Filologia Catalana

isabel.marcillas@ua.es

1. GILBERT i MESTRES (2005): Trinitat Gilbert i Albert Mestres coord., El (des) crèdit de la cultura, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa; «Argumenta», núm. 1.
2. BAGUR i DIEZ (2005): Joel Bagur i Xavier Diez coord., *La gran desil·lusió. Una revisió crítica de la transició als Països Catalans*, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa; «Argumenta», núm. 2.
3. RIBAS (2007): Núria Ribas coord., *Societat catalana, societat limitada?*, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa; «Argumenta», núm. 3.
4. NOGUERO (2007): Joaquim Noguero coord., *Embolcats amb el periodisme. Reptes dels mitjans de comunicació catalans (1975-2006)*, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa; «Argumenta», núm. 4.
5. LLUCH i SOPENA (2007): Josep Lluch i Mireia Sopena coord., *Mutacions d'una crisi. Mirada crítica a l'edició catalana (1975-2005)*, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa; «Argumenta», núm. 5.
6. FOGUET i MARTORELL (2006): Francesc Foguet i Pep Martorell coord., *L'escena del futur. Memòria de les arts escèniques als Països Catalans (1975-2005)*, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa; «Argumenta», núm. 6.
7. ISART i LLEÓ (2008): Rosa M. Isart i Anna Lleó coord., *Arts sòlides o líquides? Les arts visuals als Països Catalans (1975-2008)*, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa; «Argumenta», núm. 7.
8. GRAÑA i IRIBARREN (2008): Isabel Graña i Teresa Iribarren coord., *La literatura catalana en la cruïlla (1975-2008)*, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa; «Argumenta», núm. 8.
9. ADELL i RADIGALES (2009): Joan-Elies Adell i Jaume Radigales coord., *(Des)acords. Música i músiques als Països Catalans (1975-2009)*, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa; «Argumenta», núm. 9.
10. BACARDÍ i GODAYOL (2009): Montserrat Bacardí i Pilar Godayol coord., *Una impossibilitat possible. Trenta anys de traducció als Països Catalans (1975-2009)*, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa; «Argumenta», núm. 10.